

УДК 341.233.5

О. В. Задорожній

**ПОРУШЕННЯ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ
У 2014-2015 РОКАХ ПРИНЦИПУ НЕВТРУЧАННЯ
У ВНУТРІШНІ СПРАВИ ДЕРЖАВ СТОСОВНО УКРАЇНИ**

Повага до суверенітету держав і невтручання у внутрішні справи забезпечують порядок, стабільність і передбачуваність міжнародних відносин, оскільки вони означають взаємне дотримання інтересів держав як суверенних і рівних, незалежно від їхнього розміру, рівня розвитку, матеріальних факторів військової сили та відповідної побудови взаємодії між ними [1, с. 142]. Лише за дотримання цих умов може йтися про міжнародний мир і безпеку [2].

Принцип невтручання спрямовано не тільки на захист держав як таких, а і на захист народів і суспільств, підтримання й розвиток ними своїх соціальних, культурних, релігійних та інших особливостей. Очевидно, що втручання у внутрішні справи може дестабілізувати держави, розпалювати соціальні, міжнаціональні, релігійні конфлікти. Особливо небезпечними є ситуації, за яких внутрішні екстремістські сили, що здійснюють насильство й терор проти представників влади, груп осіб або окремих громадян, отримують потужну підтримку ззовні. Перешкоджаючи таким випадкам, принцип невтручання спрямований на забезпечення того, щоб держави вирішували свої внутрішні проблеми без зовнішнього впливу й водночас запобігає порушенням міжнародного миру та безпеки [3, с. 12–31].

Разом із тим тлумачення змісту принципу невтручання часто стає предметом дискусій. Це стосується значною мірою того, які справи держави є суто внутрішніми й не можуть бути об'єктом будь-якого впливу, не лише силового. Іноді зазначають, що саме поняття «втручання у внутрішні справи» не є чітко визначеним, чи можуть неактивні дії, наприклад, економічні заходи проти держави, зокрема заяви, уважатись втручанням. Іншим питанням є співвідношення концепцій «обов'язок щодо захисту» та «гуманітарна інтервенція» із принципом невтручання [4].

У контексті цього дослідження особливої уваги заслуговує питання відповідності дій Російської Федерації принципу невтручання у внутрішні справи,

адже може йтися не лише про військову агресію, прямі заходи економічного тиску й погрози таких дій, а й про численні висловлювання, офіційні заяви, демонстративні акції, спрямовані на перешкоджання або інший вплив на здійснення нашою державою своїх функцій як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Основні з них, безперечно, потребують відповідного міжнародно-правового оцінювання. При цьому було б неправильно обмежувати часові проміжки подібних дій моментом початку військової агресії РФ у лютому 2014 р., адже, наприклад, закриття російсько-українського кордону для товарів із нашої держави, що прямо проголошувалось заходом щодо перешкоджання підписанню Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом і передувало агресії, відбувались ще влітку 2013 р.

Як норма міжнародного права невтручання відоме давно. З-поміж найбільш ранніх договорів, що її містили, відомі рішення Любецького з'їзду 1097 р., Договір руських князів про мир 1389 р. [5, с. 131]. У 1721 р., згідно з Ніштадтським мирним договором, Росія зобов'язалася не втручатися у внутрішні справи, форму правління й порядок престолонаслідування Швеції. [6, с. 42–43]. Укладений у 1774 р. Кючук-Кайнарджийський договір закріпив зобов'язання Росії та Туреччини про не втручатися у внутрішні справи Кримського ханства [7].

На визнання невтручання суттєво вплинула Велика Французька революція. У проекті Декларації міжнародного права абата Грегуара, Декреті Національного Конвенту від 13.04.1793 р. проголошувалася готовність Франції утримуватися від використання збройної сили в міжнародних відносинах і не втручатися у внутрішні справи інших держав [8, с. 286], у Конституції Франції 1793 р. (ст. 119) указувалось, що французький народ «не втручається у внутрішні справи інших народів і не допускає втручання інших народів у свої справи» [9].

Визнання невтручання стало одним із наріжних каменів відомої доктрини Монро 1823 р. (5-го президента США Дж. Монро), якою було визначено, що нові спроби колонізації або втручання держав Європи у справи держав Північної чи Південної Америки будуть розцінюватись як агресія; Сполучені Штати Америки, у свою чергу, зобов'язались утримуватись від таких дій щодо наявних колоній і не втручатись у справи європейських держав [10, с. 153–154].

Подальшому розвитку принципу невтручання у внутрішні справи держав сприяли доктрини Кальво і Драго, які передбачали заборону збройного втручання у справи держав для стягнення міжнародних боргів [11, с. 26–45]. Їхні положення були закріплені в Гаазькій конвенції про обмеження використання сили при стягненні за договірними борговими зобов'язаннями 1907 р. [12].

Норми про невтручання у внутрішні справи інших держав містилися в низці двосторонніх договорів про третейський розгляд, які передбачали вилучення низки питань з-під переліку предметів міжнародного арбітражу. Так, Договір про арбітраж між Францією і Великою Британією 1903 р. містив положення, відповідно до якого справи, які зачіпають життєві інте-

реси, незалежність і гідність сторін, не підлягають третейському розгляду [13, с. 198–199]. Подібні норми були закріплені в Договорі про арбітраж між Аргентиною та Венесуелою 1910 р., Договорі про арбітраж між Францією і Данією 1911 р. [14, с. 90–92] тощо.

Статут Ліги Націй 1919 р. (п. 8 ст. 15) містив заборону Раді Ліги Націй втручатися у справи, що входять виключно до внутрішньої компетенції держав. Однак чіткі зобов'язання держав щодо невтручання у справи інших закріплені не були [15, с. 11].

Певну роль у становленні принципу невтручання відіграли міжнародні договори й інші акти, ухвалені державами американського континенту впродовж 30-х рр. XX ст. Так, Конвенція про права та обов'язки держав, підписана на Конференції американських держав 1933 р. (Монтевідео, Уругвай) двадцятьма державами Північної, Центральної та Південної Америки, установила, що жодна держава не має права втручатись у внутрішні або зовнішні справи іншої (ст. 8) [16, с. 20–43]. У 1936 р. було укладено Додатковий протокол про невтручання до Конвенції 1933 р. (Буенос-Айрес, Аргентина) [17, с. 15].

Декларацією принципів міжамериканської солідарності та співпраці 1936 р. (Буенос-Айрес) проголошено, що втручання однієї держави у внутрішні або зовнішні справи іншої держави засуджується (п. «b» ст. 3) [18, с. 227]. У Декларації принципів американської солідарності 1938 р. (Ліма, Перу) міститься положення про визнання державами абсолютного суверенітету одна одної й рішучість захищатись від будь-якого іноземного втручання або діяльності, що може йому зашкодити (п. 2) [19, с. 438–439].

Принцип невтручання як основний принцип міжнародного права закріплений у п. 7 ст. 2 Статуту Організації Об'єднаних Націй: «Ніщо в цьому Статуті не дає ООН права на втручання у справи, що, по суті, входять до внутрішньої компетенції будь-якої держави, і не вимагає від членів Організації надавати такі справи для вирішення за цим Статутом; проте цей принцип не зачіпає застосування примусових заходів на підставі Розділу VII «Дії щодо загрози миру, порушень миру й актів агресії» [20, с. 3].

І. Лукашук зазначав, що, виходячи зі змісту останнього положення, Рада Безпеки та Генеральна Асамблея ООН не стільки з'ясовують, чи є справа внутрішньою, скільки визначають наявність загрози миру (наприклад, низка резолюцій РБ ООН 1993 р. щодо Камбоджі стосувались питань проведення виборів, забезпечення свободи слова тощо) [21, с. 161]. Р. Хіггінс указала на визначений у Статуті ООН взаємозв'язок принципу невтручання із нормами щодо інших принципів, закріплених у ньому: «Контекст положень Статуту, п. 2 ст. 1, ст. 55 означає право народу держави бути захищеним від втручання інших держав або урядів» [22, с. 21, 23].

Значний внесок у тлумачення принципу невтручання зроблено подальшими міжнародно-правовими актами, у яких уточнюються його зміст, сфера дії, об'єкти й суб'єкти.

Так, Декларацією про надання незалежності колоніальним державам і народам, затвердженою Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від

14.12.1960 р. № 1514 (XV), указано, що всі народи мають право на самовизначення; у силу цього права вони вільно встановлюють свій політичний статус і здійснюють свій економічний, соціальний і культурний розвиток (п. 2); при цьому будь-яка спроба, спрямована на те, щоб частково або повністю зруйнувати національну єдність і територіальну цілісність країн, несумісна з цілями і принципами Статуту ООН (п. 6); усі держави повинні добросовісно та суворо (*faithfully and strictly*) дотримуватися положень Статуту, Загальної декларації прав людини 1948 р. й цієї Декларації на основі рівності, невтручання у внутрішні справи всіх держав, поваги суверенних прав всіх народів і територіальної цілісності їхніх держав (п. 7) [23].

У Декларації про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, захист їхньої незалежності й суверенітету, затвердженій Резолюцією ГА ООН від 21.12.1965 р. № 2131 (XX), містяться важливі норми щодо обов'язків держав у контексті вказаного принципу:

- не втручатися прямо або опосередковано з будь-якої причини у внутрішні та зовнішні справи іншої держави; засуджуються не тільки збройне втручання, а також усі інші форми втручання й будь-які погрози, спрямовані проти правосуб'єктності (*personality*) держави або проти її політичних, економічних і культурних елементів (п. 1);

- не застосовувати й не заохочувати застосування економічних, політичних заходів або заходів іншого характеру для примусу іншої держави підпорядкувати собі реалізацію суверенних прав або для отримання від неї будь-яких переваг (п. 2);

- утримуватися від того, щоб організовувати, допомагати, створювати, фінансувати, заохочувати або допускати (*tolerate*) збройну, підіривну або терористичну діяльність, спрямовану на насильницьку зміну ладу іншої держави, а також від втручання у внутрішню боротьбу (*civil strife*) в іншій державі (п. 2);

- не застосовувати силу для позбавлення народів форми їхнього національного існування, що є порушенням їхніх невіднятих прав і принципу невтручання (п. 3);

- поважати право народів і націй на самовизначення й незалежність; це право має здійснюватися вільно й без будь-якого зовнішнього тиску й за повного дотримання прав людини та основних свобод (п. 6);

- сприяти повному усуненню расової дискримінації й колоніалізму в усіх їхніх формах і виявах (п. 6) [24].

Зазначено також, що суворе дотримання цих зобов'язань є важливою умовою для забезпечення мирного співіснування націй, оскільки практика втручання в будь-якій формі не тільки являє собою порушення духу та букви Статуту ООН, а також веде до створення ситуацій, що загрожують міжнародному миру й безпеці.

Підкреслено, що кожна держава має невіднятне право обирати свою політичну, економічну, соціальну та культурну систему без втручання в будь-якій формі з боку будь-якої іншої держави.

Разом з тим указано, що положення Декларації не повинні тлумачитися як такі, що будь-яким чином зачіпають норми Статуту ООН, стосуються підтримання міжнародного миру та безпеки, зокрема положень, що містяться в розділах VI («Мирне розв'язання спорів»), VII («Дії щодо загрози миру, порушень миру й актів агресії») та VIII («Регіональні угоди») [25, с. 27].

У Декларації про принципи міжнародного права 1970 р. вказаний принцип сформульовано як «принцип, що стосується обов'язку, відповідно до Статуту ООН, не втручатися у справи, які входять до внутрішньої компетенції будь-якої іншої держави». Таке втручання визначене як «збройне втручання й усі інші форми втручання або будь-які погрози, спрямовані проти правосуб'єктності держави або проти її політичних, економічних і культурних основ, і є порушенням міжнародного права».

Інші положення Декларації 1970 р. повторюють частину тих, що містяться в Декларації про неприпустимість втручання у внутрішні справи держав, захист їхньої незалежності й суверенітету: ідеться про положення щодо обов'язків держав (п. п. 1–3 Декларації 1965 р.), а також тезу про невіднятне право кожної держави обирати собі політичну, економічну, соціальну та культурну систему без втручання в будь-якій формі з боку будь-якої іншої держави [26].

Важливу роль у тлумаченні нормативного змісту принципу невтручання шляхом надання переліку відповідних прав і обов'язків держав відіграє Декларація про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав (Резолюція ГА від 09.12.1981 р. ООН № 36/103) [27], у якій, серед інших, ідеться про такі права й обов'язки:

- право держав на суверенітет, політичну незалежність, територіальну цілісність, національну єдність і безпеку (п. «а» ч. I);

- право народів на національну самобутність і культурну спадщину (п. «а» ч. I);

- суверенне та невіднятне право держави вільно визначати власну політичну, економічну, культурну й соціальну систему, розвивати свої міжнародні відносини та здійснювати невід'ємний суверенітет над своїми природними ресурсами, відповідно до волі її народу, без зовнішньої інтервенції, втручання, підливної діяльності, примусу або погрози в будь-якій формі (п. «b» ч. I);

- обов'язок утримуватися від будь-яких дій чи спроб у будь-якій формі або під будь-яким приводом дестабілізувати або підірвати стабільність іншої держави або будь-якого з її інститутів (п. «e» ч. II);

- утримуватися від надання сприяння, заохочення або підтримання, прямо чи опосередковано, бунтівної або сепаратистської діяльності в інших державах під будь-яким приводом або від будь-яких дій, спрямованих на порушення єдності, підлив або руйнування їхнього політичного ладу (п. «f» ч. II);

- обов'язок не допускати на своїй території навчання, фінансування й вербування найманців чи засилання таких найманців на територію іншої

держави та відмовляти в наданні коштів, уключаючи фінансування, для оснащення і транзиту найманців (п. «g» ч. II);

– обов'язок утримуватися від будь-яких наклепницьких кампаній, образливої або ворожої пропаганди з метою інтервенції або втручання у внутрішні справи інших держав (п. «j» ч. II);

– обов'язок під час своїх міжнародних відносин в економічній, соціальній, технічній і торговій сферах утримуватися від будь-яких заходів, які можуть являти собою втручання у внутрішні або зовнішні справи іншої держави, перешкоджаючи їй тим самим вільно визначати свій політичний, економічний і соціальний розвиток (п. «k» ч. II);

– обов'язок утримуватися від використання або спотворення питань про права людини як засобу втручання у внутрішні справи держав, чинення тиску на інші держави або створення атмосфери недовіри та нестабільності в державах і у відносинах між державами або групами держав (п. «l» ч. II);

– право держав і народів мати вільний доступ до інформації, розвивати без втручання у свою систему інформації та ЗМІ й використовувати свої засоби інформації з метою реалізації власних політичних, соціальних, економічних і культурних інтересів і сподівань (п. «с» ч. I) [28, с. 314–315].

Подібно до попередніх актів ООН, у Декларації 1981 р. вказано, що її положення не зачіпають дій Організації на підставі положень її Статуту: у цьому випадку йдеться про розділ VI («Мирне розв'язання спорів») і розділ VII («Дії щодо загрози миру, порушень миру і актів агресії»).

Надалі головними органами ООН – Генеральною Асамблеєю та Радою Безпеки – було прийнято низку актів, що стосувались різних аспектів принципу невтручання. Наприклад, акти зобов'язального характеру – Резолюції Ради Безпеки ООН (про міжнародний тероризм від 13.08.1998 р. № 1189 [29], про відповідальність РБ ООН щодо підтримання міжнародного миру і безпеки від 19.10.1999 р. № 1269 [30], про загрози міжнародному миру і безпеці, спричинені терористичними актами від 12.09.2001 р. № 1368 [31], від 28.09.2001 р. № 1373 [32], від 12.11.2001 р. № 1377 [33] тощо), присвячені боротьбі з терористичною діяльністю, безпосередньо стосуються пов'язаного із принципом невтручання обов'язку держав утримуватися від того, щоб організовувати, сприяти, допомагати, фінансувати, заохочувати або допускати збройну, підривну або терористичну діяльність в іншій державі.

Найбільш детально обов'язки держав у цій сфері регламентовано Резолюцією РБ ООН від 28.09.2001 р. № 1373, якою визначено, що всі вони повинні таке:

- а) запобігати та перешкоджати фінансуванню терористичних актів;
- б) ввести кримінальну відповідальність за відповідні дії;
- с) невідкладно блокувати кошти й інші фінансові активи чи економічні ресурси осіб, причетних до планування, організації здійснення, сприяння терактам;
- д) заборонити своїм громадянам або будь-яким особам і організаціям на своїй території надання будь-яких коштів, фінансових активів чи економіч-

них ресурсів, або фінансових чи інших відповідних послуг, прямо або опосередковано, для використання в інтересах осіб, про які йдеться в п. «с»;

е) утримуватися від надання в будь-якій формі підтримки – активної або пасивної – організаціям або особам, причетним до терористичних актів, у тому числі припиняти вербування членів терористичних груп і ліквідовувати канали постачання зброї терористам;

і) уживати необхідних заходів з метою запобігання вчиненню терористичних актів, у тому числі шляхом раннього попередження інших держав шляхом обміну інформацією;

г) відмовляти в притулку тим, хто фінансує, планує, підтримує або здійснює терористичні акти тощо [32].

Однією з останніх подібних резолюцій Ради Безпеки ООН є Резолюція про загрози міжнародному миру і безпеці, викликані терористичними актами, від 24.09.2014 р. № 2178 [34], у якій, серед іншого, зазначено, що всі держави повинні запобігати пересуванню терористів і терористичних груп шляхом забезпечення ефективного прикордонного контролю та контролю за видачею документів, які засвідчують особу, і проїзних документів, а також шляхом уживання заходів щодо запобігання фальсифікації, підробці або незаконному використанню документів, що засвідчують особу, і проїзних документів (п. 2); відповідно до міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини і норм міжнародного права біженців і міжнародного гуманітарного права, запобігати та припиняти вербування, організацію, перевезення й екіпірування осіб, котрі прямують до держави, яка не є державою їхнього проживання чи громадянства, з метою вчинення, планування, підготовки або участі в скоєнні терористичних актів чи для підготовки терористів або проходження такої підготовки, а також фінансування їхніх поїздок і діяльності (п. 5); забезпечувати, щоб будь-яка особа, яка бере участь у фінансуванні, плануванні, підготовці або скоєнні терористичних актів чи в підтриманні терористичних актів, була піддана судовій відповідальності (п. 6) [34].

У Гельсінському заключному акті НБСЄ 1975 р. в контексті принципу VI «Невтручання у внутрішні справи» [35, с. 7] відтворені формулювання Декларації про принципи міжнародного права 1970 р.

Положення щодо міжнародно-правового принципу невтручання містяться в установчих та інших актах регіональних організацій. Так, у пп. «с» п. 1 ст. II Статуту Організації африканської єдності 1963 р. проголошено, що однією з цілей Організації є захист «суверенітету, територіальної цілісності й незалежності держав», а у ст. III серед принципів, яких члени ОАЄ зобов'язалися дотримуватися для досягнення цілей Організації, указані суверенна рівність усіх держав-членів, невтручання у внутрішні справи держав, повага суверенітету й територіальної цілісності кожної держави та її невіднятного права на незалежне існування [36, с. 39].

Установчим актом 2000 р., відповідно до якого ОАЄ була перетворена в Африканський союз, передбачено, що Союз здійснює свою діяльність відповідно до принципу невтручання будь-якої держави-члена у внутрішні

справи іншої. Союз може втрутитися в справи держави-члена за рішенням Асамблеї у зв'язку із серйозними обставинами, а саме: військовими злочинами, геноцидом і злочинами проти людяності (п. «g» та п. «h» ст. 4) [37].

Одним із п'яти принципів діяльності Організації «Ісламська конференція» її Статутом проголошено повагу права на самовизначення й невтручання у внутрішні справи держав-учасниць (пп. 2 п. «b» ст. 2) [38, с. 5]. На повагу принципу невтручання у внутрішні справи держав указано й у преамбулі Ісламабадської декларації, прийнятої на першій надзвичайній сесії Ісламської конференції на найвищому рівні в 1997 р. [39].

Згідно зі Статутом Асоціації регіонального співробітництва держав Південної Азії 1986 р., «співпраця в межах Асоціації ґрунтується на принципах суверенної рівності, територіальної цілісності, політичної незалежності, невтручання у внутрішні справи інших держав і взаємної вигоди» (п. 1 ст. II) [40].

Статут Асоціації держав Південно-Східної Азії (АСЕАН) 2007 р. містить положення про повагу «принципів суверенітету, рівності, територіальної цілісності, невтручання у внутрішні справи, консенсусу і єдності в різноманітті» (преамбула та пп. «e» п. 2 ст. 2) [41].

Особливу увагу принципу невтручання приділено у Статуті Організації американських держав 1948 р. Ним передбачено, що однією з цілей Організації є сприяння зміцненню представницької демократії за належної поваги принципу невтручання (п. «b» ст. 2); одним із принципів її діяльності вказано принцип, згідно з яким кожна держава має право вибору своєї політичної, економічної та соціальної системи без втручання ззовні, право приймати таку форму устрою, яка відповідала б їй найбільшою мірою, а також обов'язок не втручатися у справи іншої держави; американські держави широко співпрацюють між собою, зберігаючи при цьому незалежність основ своїх політичних, економічних і соціальних систем (п. «e» ст. 3).

Принципу невтручання присвячена окрема ст. 19 Статуту, відповідно до якої жодна держава або група держав за жодних обставин не мають права на пряме або опосередковане втручання у внутрішні або зовнішні справи будь-якої іншої держави. Заборонено не тільки збройне втручання, а й будь-які інші форми втручання чи його спроби проти правосуб'єктності держави або її політичних, економічних і культурних складових.

Окремо закріплено, що Організація американських держав має тільки такі повноваження, які надаються цим Статутом, у неї відсутні повноваження, що дозволяють втручатися у справи, які входять до внутрішньої компетенції держав-членів (ст. 1) [42].

Міжнародний Суд ООН не раз указував на те, що принцип невтручання є частиною звичаєвого міжнародного права [43, с. 3]. Зокрема, Суд апелював до цього у своїй першій справі про протоку Корфу (Велика Британія проти Албанії, 1946 р.) [44, с. 149–163], у справі про військову та напіввійськову діяльність у Нікарагуа (Нікарагуа проти США, 1986 р.) [45, с. 160–166], про військові дії на території Демократичної Республіки Конго (ДР Конго проти Уганди, 2005 р.), коли МС ООН дійшов висновку,

що «Уганда порушила суверенітет, а також територіальну цілісність ДР Конго. Дії Уганди являють собою втручання у внутрішні справи ДР Конго і громадянську війну на її території» (п. 165) [46, с. 168].

Під час тлумачення змісту принципу варто мати на увазі й Резолюцію Інституту міжнародного права «Принцип невтручання у громадянську війну» 1975 р. [47], згідно з якою при «будь-якому збройному конфлікті не-міжнародного характеру, що відбувається на території будь-якої держави і під час якого має місце протистояння між урядом і одним або кількома повстанськими рухами, що мають на меті повалення уряду чи політичного, економічного або соціального порядку держави», засуджуються надання іншою державою добровольців, інструкторів, обслуговуючого персоналу (technicians), набір або навчання регулярних чи іррегулярних сил, постачання зброї або інших військового обладнання, надання економічної допомоги або допущення таких дій [48].

Отже, згідно з основними міжнародно-правовими актами щодо принципу невтручання, його основний нормативний зміст полягає в забороні втручатися прямо або опосередковано з будь-якої причини у внутрішні та зовнішні справи будь-якої іншої держави. Важлива перевага цієї формули – суворий і категоричний характер. Забороняється будь-яке – пряме чи опосередковане – втручання, воно, спрямоване проти правосуб'єктності держави чи її політичних, економічних і культурних основ, є протиправним [49].

Інститут міжнародного права в Резолюції «Визначення внутрішньої сфери та її наслідків» 1954 р. вказав: «Внутрішня сфера – це сфера державної діяльності, у якій компетенція держави не обмежена міжнародним правом. Зміст цієї сфери залежить від міжнародного права і змінюється по мірі його розвитку.

Узяття на себе міжнародного зобов'язання з питання, що належить до внутрішньої сфери, виключає для сторони зобов'язання можливість посилатися на внутрішню сферу стосовно будь-якого питання, що стосується тлумачення або застосування цього зобов'язання» [50].

Загалом питання, які належать до внутрішньої компетенції держави й відтак «захищені» від впливу ззовні, чітко простежуються із положень міжнародно-правових актів, про які йшлося вище. Ф. Данн зазначає, що до внутрішньої компетенції держав належать усі сфери, не врегульовані міжнародним правом [51, с. 254]. Як зазначає М. Шоу, втручання заборонене в тих питаннях, які кожна держава має право вирішувати самостійно, реалізуючи свій суверенітет [52, с. 832]. Подібний підхід підтримується й російською наукою міжнародного права. С. Черніченко стверджує: «Загальноновизнано, що справами, належними до внутрішньої компетенції, є, по-перше, справи, які держава в принципі не вважає предметом міжнародно-правового регулювання; по-друге, справи, які держава не зобов'язана представляти для розгляду на міжнародному рівні» [53, с. 152].

В. Толстих указує: «Перелік внутрішніх справ є індивідуальним для кожної держави й залежить від обсягу чинних щодо неї міжнародних зо-

бов'язань. До них належать, крім зобов'язань, які випливають із договорів і звичаїв, зобов'язання з актів міжнародних організацій, судових рішень і односторонніх актів держав. Природно, що, оскільки норми загального міжнародного права створюють зобов'язання для всіх держав, існує якесь загальне «ядро» внутрішньої компетенції» [54, с. 139].

Стосовно дій, які заборонені відповідно до принципу невтручання, їхнє визначення походить із зобов'язання поважати невід'ємне право будь-якої іншої держави, її народу вільно обирати свою політичну, економічну, соціальну й культурну систему. Зобов'язання не втручатися в реалізацію державою цього права є серцевиною міжнародно-правового принципу невтручання.

У справі про військові та напіввійськові дії в Нікарагуа (1986 р.) МС ООН зазначив: «Принцип невтручання включає в себе право кожної суверенної держави вести свої справи без втручання ззовні; хоча приклади порушення цього принципу не є рідкістю, Суд вважає цей принцип невід'ятною частиною звичаєвого міжнародного права...» (пар. 202) [55, с. 106].

«... Заборонене втручання має, отже, стосуватись питань, які, відповідно до принципу державного суверенітету, кожна держава має право вирішувати самостійно. Одним із них є питання про вибір політичної, економічної, соціальної та культурної системи і про визначення зовнішньої політики. Втручання незаконне, якщо для того, щоб вплинути на цей вибір, який повинен бути вільним, використовуються засоби примусу. Цей елемент примусу є конститутивним для забороненого втручання і становить його сутність, й особливо очевидний при втручанні, пов'язаному із застосуванням сили у прямій формі військових дій чи у непрямій формі підтримання підривної або терористичної збройної діяльності всередині іншої держави» (пар. 205) [55, с. 107].

М. Еванс зазначає, що ключовим у встановленні того, чи є дії держави порушенням принципу невтручання, є фактор примусу, який не обов'язково означає застосування сили у прямій чи непрямій формі [56, с. 110]. Стосовно несилових дій і їхніх цілей, які є порушенням принципу, Е.Х. де Аречага зазначав: «У визначенні того, чи мав місце в цьому конкретному випадку примус з метою домогтися підпорядкування собі іншої держави в реалізації нею своїх суверенних прав, можуть допомогти такі загальні принципи міжнародного права, як добра воля в міжнародних відносинах, принцип добросусідства, згаданий у ст. 74 Статуту ООН, обов'язок держав співпрацювати між собою, передбачений Декларацією про принципи міжнародного права 1970 р., і переважно оцінювання правомірності конкретних практичних дій» [57, с. 176].

За твердженням Г. Лаутерпахта, обов'язок невтручання у справи інших держав насправді передбачає заборону не тільки військової інтервенції, а й загалом будь-якого «диктаторського, свавільного (dictatorial) втручання в сутність дій, яке являє собою заперечення незалежності держави» [58, с. 167].

М. Вуд указує, що сама сутність принципу невтручання у внутрішні справи полягає в забороні втручатися різними методами, жодним чином

не пов'язаними із застосуванням сили, наприклад, шляхом фінансування політичних партій та інших форм втручання в внутрішні політичні процеси держави [43, с. 2].

Серед заходів, які, залежно від обставин, порушують принцип невтручання, він, зокрема, відзначив такі:

(а) втручання в політичну діяльність у державі, наприклад, шляхом підтримання конкретних політичних партій чи кандидатів або навіть коментарі щодо бажаних результатів майбутніх виборів чи певних кандидатів;

(б) підтримання спроб відділення. Класичний приклад – події 1967 р., коли президент Франції Ш. де Голль, перебуваючи з офіційним візитом у Канаді, виступив із промовою, яка розумілася як підтримка Францією сепаратистського руху в Квебеку. Це було розцінено як втручання у внутрішні справи Канади, і реакція була такою, що президент визнав за необхідне припинити свій візит;

(с) намагання повалити чинний уряд – так звана «зміна режиму», особливо у випадку «держав-ізоїв». Наприклад, Генеральний прокурор Великої Британії у березні 2003 р. в контексті застосування сили стосовно Іраку, відповідно до Резолюції Ради Безпеки ООН від 29.11.1990 р. № 678 [59], указав, що «зміна режиму не може бути метою військових дій». У 2007 р. США звинуватили Іран і Сирію у втручанні у внутрішні справи Лівану шляхом намагань повалити уряд Ф. Синьйори [43, с. 7]. Подібні дії, звісно, суперечать міжнародному праву.

Очевидно, що вказане аж ніяк не обмежує визначення протиправними й інших дій, що являють собою втручання у внутрішні справи. Ключовим чинником повинна бути наявність чи відсутність тиску на державу в будь-яких формах під час здійснення нею своїх внутрішніх чи зовнішніх функцій або спроб іншим чином вплинути на ці процеси.

Наведене свідчить, що, згідно із нормативним змістом міжнародно-правового принципу невтручання, держави й народи мають такі права:

- право держави на суверенітет, політичну незалежність, територіальну недоторканність, національну єдність і безпеку;

- право народу реалізовувати права на самовизначення й незалежність вільно та без будь-якого зовнішнього тиску і за повного дотримання прав людини й основних свобод;

- право на національну самобутність і культурну спадщину;

- право вільно визначати форми свого національного існування;

- право вільно встановлювати свій політичний статус;

- право держави вільно визначати власну політичну, економічну, культурну та соціальну систему;

- право здійснювати невід'ємний суверенітет над своїми природними ресурсами відповідно до волі народу, без зовнішнього втручання, підривної діяльності, примусу або погрози в будь-якій формі;

- право розвивати свої міжнародні відносини відповідно до волі народу, без зовнішнього втручання, підривної діяльності, примусу або погроз в будь-якій формі.

Водночас цей принцип покладає на держави й інші суб'єкти міжнародного права такі обов'язки:

- не втручатися прямо або опосередковано з будь-якої причини у внутрішні та зовнішні справи іншої держави;
- не втручатися у внутрішню політичну боротьбу в іншій державі;
- не втручатися у її міжнародні відносини;
- не вчиняти не тільки збройного втручання, а й усіх інших форм втручання та будь-яких погроз, спрямованих проти правосуб'єктності держави або її політичних, економічних і культурних елементів;
- під час своїх міжнародних відносин в економічній, соціальній, технічній і торговій сферах утримуватися від будь-яких заходів, які можуть являти собою втручання у внутрішні або зовнішні справи іншої держави, перешкоджаючи їй тим самим вільно визначати шлях свого політичного, економічного й соціального розвитку;
- не вчиняти дій, спрямованих на часткове або повне руйнування національної єдності й територіальної цілісності держави;
- не застосовувати й не заохочувати застосування економічних, політичних заходів або заходів іншого характеру для примусу іншої держави підпорядкувати собі реалізацію суверенних прав або для отримання від неї будь-яких переваг;
- утримуватися від будь-яких дій чи спроб у будь-якій формі або під будь-яким приводом дестабілізувати або підірвати стабільність іншої держави або будь-якого з її інститутів;
- утримуватися від створення, організації, фінансування, сприяння, допомоги, заохочення або підтримання, прямо або опосередковано, бунтівної, сепаратистської, збройної, підривної чи терористичної діяльності в інших державах під будь-яким приводом або від будь-яких дій, спрямованих на порушення єдності, підрив чи руйнування політичного ладу інших держав;
- не допускати у своїй юрисдикції вчинення будь-якими особами дій, спрямованих на збройну, підривну або терористичну діяльність в іншій державі, зокрема не допускати на своїй території навчання, фінансування та вербування найманців чи засилання таких найманців на територію іншої держави, а також перешкоджати фінансуванню оснащення й транзиту найманців;
- утримуватися від будь-яких наклепницьких кампаній, образливої або ворожої пропаганди з метою втручання у внутрішні справи інших держав;
- не використовувати й не спотворювати питання про права людини як засобу втручання у внутрішні справи, не чинити тиск на інші держави або створювати атмосферу недовіри та нестабільності в державах і в міжнародних відносинах.

Принцип невтручання тісно пов'язаний із принципом державного суверенітету й відповідними основними принципами міжнародного права. Д. Лубан зазначає, що в основі обов'язку утримуватись від втручання у внутрішні справи лежить принцип державного суверенітету, похідною від якого він і є [60, с. 199]. Ф. Хінслі стверджував, що принцип невтручан-

ня вимагає передусім поваги до того, що він насправді захищає, тобто до принципу державного суверенітету [61, с. 27]. Дж. Вінсент наголошував: «Питати, які сфери принцип невтручання захищає, – те саме, що питати, які сфери належать до внутрішньої юрисдикції держав» [62, с. 15].

Л. Оппенгейм уважав заборону втручання «наслідком права кожної держави на суверенітет, територіальну цілісність і політичну незалежність» [63, с. 428]. Передбачені принципом невтручання обов'язок держав поважати право народів і націй на самовизначення й незалежність, право держав вільно встановлювати свій політичний статус, здійснювати свій економічний, соціальний і культурний розвиток; обов'язок не вчиняти збройного втручання, інших форм втручання і будь-яких погроз, спрямованих проти правосуб'єктності держави або проти її політичних, економічних і культурних елементів; не вчиняти дій, спрямованих на часткове або повне зруйнування національної єдності й територіальної цілісності країни демонструють тісний зв'язок принципу невтручання із такими принципами міжнародного права, як принцип самовизначення народів, принцип застосування сили або погрози силою, принцип територіальної цілісності, принцип суверенної рівності держав.

Професор Дж. Шен вважає принцип невтручання в міжнародному праві настільки потужним (powerful), що заборона втручання є нормою *jus cogens*. Він обґрунтовує свій погляд положеннями Статуту ООН і змістом рішення МС ООН у справі про військову та напіввійськову діяльність у Нікарагуа 1986 р. [64, с. 7].

Стосовно припущень щодо якихось властивих міжнародному праву «суперечностей» між принципом невтручання й іншими нормами, зокрема в питанні примусових заходів щодо держави, у тому числі правомірного застосування сили, то, як зазначалось, відповідно до ч. 7 ст. 2 Статуту ООН, принцип невтручання не зачіпає застосування примусових заходів на основі положень Розділу VII («Дії щодо загрози миру, порушень миру і актів агресії»). Така сама норма відтворена в усіх актах, якими тлумачиться нормативний зміст принципу невтручання.

У контексті необхідності дотримання принципу поваги до прав людини іноді вказують на суперечність дій представників деяких держав, наприклад, заяви про відповідні порушення в інших державах та про вплив на них положенням ч. 1 ст. 41 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. [65, с. 95], якою передбачено, що без шкоди для їхніх привілеїв та імунітетів усі особи, які користуються ними, зобов'язані поважати закони й постанови держави перебування; ці особи також зобов'язані не втручатися у внутрішні справи цієї держави [66, с. 210–211].

Як зазначалось у розділі V у контексті міжнародно-правового принципу поваги прав людини і основних свобод, загальний підхід до цього питання відображено, серед інших, у Документі Московської конференції з людського виміру НБСЄ 1991 р., к якому вказано: «Питання, що стосуються прав людини, основних свобод, демократії, верховенства закону, мають міжнародний характер ... і не належать до виключно внутрішніх справ

відповідної держави» [67, с. 3]. Заходи щодо забезпечення колективного захисту прав людини є виправданими, якщо вони здійснюються у зв'язку із грубими, широкомасштабними або систематичними порушеннями, а також порушеннями прав, відступ від яких не допускається за жодних обставин.

Водночас зазначене не суперечить тому, що принцип невтручання передбачає обов'язок утримуватися від використання або спотворення питань про права людини як засобу втручання у внутрішні справи, чинення тиску на інші держави або створення атмосфери недовіри та нестабільності в державах і у відносинах між державами або групами держав (п. «І» ч. II Декларації про неприпустимість інтервенції і втручання у внутрішні справи держав 1981 р.) [68, с. 3]. На необхідності суворого дотримання саме такого підходу не раз наголошувала Російська Федерація, наприклад, на Всесвітньому саміті ООН 2005 р. [69, с. 83; 70, с. 143–169].

Характеризуючи дії Російської Федерації проти нашої держави в контексті їхнього співвідношення з указаним принципом, передусім зазначимо, що зобов'язання РФ не втручатись у внутрішні справи України передбачені не лише нормами Статуту ООН та актами щодо міжнародно-правового принципу невтручання, а й положеннями низки багатосторонніх і двосторонніх міжнародних договорів, укладених після розпаду Радянського Союзу.

Так, Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1991 р. закріпила зобов'язання сторін розвивати свої відносини на основі, з-поміж інших, принципів рівноправності й невтручання у внутрішні справи, відмови від застосування сили, економічних або будь-яких інших методів тиску (преамбула), визнавати і поважати територіальну цілісність одна одної і недоторканність існуючих кордонів у межах Співдружності (ст. 5) [71, с. 290]. В Алма-Атинській декларації від 21.12.1991 р. держави СНД підтвердили зобов'язання будувати відносини між собою на основі принципів взаємного визнання та поваги до державного суверенітету й суверенної рівності, рівноправності й невтручання у внутрішні справи, відмови від застосування сили та погрози силою, економічних і будь-яких інших заходів тиску, заявили про визнання й повагу до територіальної цілісності одна одної й непорушності існуючих кордонів [72, с. 312].

У Меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р. Російська Федерація, Велика Британія та Сполучені Штати Америки підтвердили Україні їхні зобов'язання, згідно з принципами Заключного акта НБСЄ, поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України (п. 1); утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності або політичної незалежності України, що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином, згідно зі Статутом ООН (п. 2); утримуватись від економічного тиску, спрямованого на те, щоб підкорити власним інтересам реалізацію Україною прав, притаманних її суверенітету, і так отримати будь-які переваги (п. 3) [73, с. 123].

У Договорі про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною та Російською Федерацією від 31.05.1997 р. сторони зобов'язались будувати відносини одна з одною на основі принципів взаємної поваги суверенної рівності, територіальної цілісності, непорушності кордонів, мирного врегулювання спорів, незастосування сили або загрози силою, включаючи економічні й інші способи тиску, невтручання у внутрішні справи, а також інших загальновизнаних норм міжнародного права (ст. 3) [74, с. 518].

Систематичне нахабне втручання Російської Федерації у внутрішні справи України розпочалось не в період окупації Криму й не улітку 2013 р., коли був застосований шалений економічний тиск, включно з повним блокуванням імпорту українських товарів, щоб перешкодити підписанню нашою державою Угоди про асоціацію з ЄС. Вони в тій чи іншій формі супроводжують двосторонні відносини з моменту розпаду Радянського Союзу. Однак у контексті цього дослідження варто зупинитись на тих прикладах явних порушень Росією обов'язків держави, які стосуються принципу невтручання й безпосередньо пов'язані з агресією проти України.

1. Дії Росії проти нашої держави й у Криму, і на сході України, що являють собою військову агресію, застосування сили та погрози силою, у супереччя основоположним нормам міжнародного права (такі оцінки обґрунтовано відповідним міжнародно-правовим аналізом у розділі I щодо принципу незастосування сили та погрози силою). Ці дії РФ, з-поміж іншого, порушують передбачені принципом невтручання право України на суверенітет, політичну незалежність, територіальну недоторканність, національну єдність і безпеку; право вільно здійснювати свої внутрішні функції, невід'ємний суверенітет над своїми природними ресурсами відповідно до волі її народу, без зовнішнього втручання, підривної діяльності, примусу або погрози в будь-якій формі.

Водночас Російська Федерація порушує низку обов'язків держав, передбачених принципом невтручання – поважати правосуб'єктність іншої держави; не застосовувати збройне втручання у внутрішні та зовнішні справи іншої держави; не застосовувати силу для позбавлення народів форми їхнього національного існування, а також для примусу іншої держави підпорядкувати собі реалізацію суверенних прав або для отримання від неї будь-яких переваг; поважати право народів і націй на незалежність; утримуватися від будь-яких дій чи спроб дестабілізувати чи підірвати стабільність іншої держави.

2. Окупація й анексія Кримського півострова, окупація частини Донецької та Луганської областей (ці характеристики обґрунтовані в розділі щодо принципу територіальної цілісності держави) так само порушують право України на суверенітет, політичну незалежність, територіальну недоторканність, національну єдність і безпеку; право вільно здійснювати свої внутрішні функції, невід'ємний суверенітет над своїми природними ресурсами відповідно до волі її народу, без зовнішнього втручання, підривної діяльності, примусу або погрози в будь-якій формі. При цьому Російська Федерація порушує й закріплені принципом невтручання обов'язки не вчи-

няти дій, спрямованих на часткове або повне руйнування національної єдності й територіальної цілісності держави, а також утримуватися від будь-яких дій чи спроб дестабілізувати або підірвати стабільність іншої держави.

Варто підкреслити, що навіть згода з абсурдними з логічного та правового погляду тезами про те, що в Україні в лютому 2014 р. мав місце «державний переворот, унаслідок якого розпочався внутрішній конфлікт», передбачає таке: міжнародне право в силу таких принципів, як принцип невтручання у внутрішні справи і принцип суверенної рівності, не дає права іншим державам втручатися в такий внутрішній конфлікт і, звісно, анексувати територію держави.

3. Надання російським парламентом дозволу на застосування Збройних Сил РФ «на території України» [75] грубо порушує обов'язок не вчиняти будь-яких погроз, спрямованих проти правосуб'єктності держави; утримуватися від використання або спотворення питань про права людини як засобу втручання у внутрішні справи, чинення тиску на інші держави (при ухваленні й обґрунтуванні цього рішення постійно стверджували про нібито масові та грубі порушення прав людини в Україні) [76, с. 4].

4. Підтримання Росією сепаратистських ідей і дій у Криму, зокрема бойовиків «самооборони Криму», під час подій на півострові, що офіційно визнається владою РФ. Так, 17.04.2014 р. В. Путін заявив, що російська армія «встала за спиною «самооборони Криму» [77]. 30.03.2014 р. про підтримання цих сил заявив міністр закордонних справ С. Лавров [78]. На це вказує і зміст «Правового обґрунтування позиції Росії щодо Криму і України» [79]. У лютому 2014 р. для надання їм підтримки у Криму перебувала «делегатія» Держдуми РФ на чолі з головою комітету зі справ СНД Л. Слуцьким [80]. Сепаратисти на зразок С. Аксьонова після анексії Криму призначені російською владою «керівниками» півострова. Державні ЗМІ Росії від самого початку подій у Криму в лютому 2014 р. займалися відкритою пропагандою сепаратизму [81], хоча ці ідеї підігрівались спонсорованими РФ організаціями у Криму з моменту розпаду Союзу РСР.

Дії Російської Федерації з підтримки сепаратизму у Криму, з-поміж іншого, грубо порушують передбачений принципом невтручання обов'язок утримуватися від будь-яких дій чи спроб дестабілізувати або підірвати стабільність іншої держави; утримуватися від створення, організації, фінансування, сприяння, допомоги, заохочення чи підтримання бунтівної, сепаратистської, збройної, підривної діяльності в інших державах, від будь-яких дій, спрямованих на порушення єдності, підрив або руйнування політичного ладу інших держав; не допускати у своїй юрисдикції вчинення будь-якими особами дій, спрямованих на збройну чи підривну діяльність в іншій державі. Ідеться і про обов'язок утримуватися від будь-яких наклепницьких кампаній, образливої або ворожої пропаганди з метою втручання у внутрішні справи інших держав.

5. Заяви про нелегітимність української влади, «виникнення України як нової держави» й інші, спрямовані на провокування внутрішньої нестабіль-

ності в Україні. 24.02.2014 р. вже після залишення В. Януковичем посади та формування нового складу керівництва держави Д. Медведєв заявив: «Суворо кажучи, сьогодні в Україні спілкуватися ні з ким, легітимність низки органів влади, які там функціонують, викликає великі сумніви... Деякі наші іноземні партнери вважають інакше. Не знаю, яку конституцію вони читали, але це якась аберация свідомості...» [82] 04.03.2014 р. В. Путін висловився так: «Чи є ця сьогоднішня влада легітимною? Парламент – частково так, усі інші – ні. І вже точно не можна сказати про легітимність виконувача обов'язки президента... Юридично єдиним легітимним президентом України є Янукович». Тоді ж він висунув абсурдну з юридичного погляду тезу про те, що «на цій території виникає нова держава. А з цією державою ми не підписували жодних документів» [83]. 17.04.2014 р. В. Путін заявив: «На Україні після рішення Януковича відкласти підписання угоди з ЄС стався антиконституційний переворот і збройне захоплення влади» [84].

Зрозуміло, що і тлумачення положень Конституції України, й оцінювання відповідності зміни влади українському законодавству, і судження щодо легітимності або нелегітимності влади в Україні є компетенцією органів нашої держави, а не будь-яких представників РФ, а відтак являють собою грубе порушення принципу невтручання. Ці та інші подібні заяви, відкликання посла РФ із Києва «для консультацій» [85], спрямовані на підвищення напруження в Україні, особливо у південних, східних областях й у Криму, поряд із активною пропагандою розколу нашої держави російськими державними ЗМІ, що вільно ретранслювались в Україні, очевидно, мали на меті спровокувати громадянський конфлікт у нашій державі.

При цьому Росією було грубо порушено передбачені принципом невтручання право нашої держави вільно встановлювати свій політичний статус; вільно визначати власну політичну систему, а також свої обов'язки не втручатись у внутрішню політичну боротьбу в іншій державі; не вчиняти дій, спрямованих на часткове або повне руйнування національної єдності й територіальної цілісності держави; утримуватися від будь-яких наклепницьких кампаній, образливої або ворожої пропаганди з метою втручання у внутрішні справи інших держав.

6. Публічне підтримання бойовиків на сході України. Навіть прийняття тієї позиції (яка прямо заперечується наявними фактичними обставинами), що не російська армія за допомогою спецслужб окупує частину Донецької та Луганської областей, а «ополченці», пряма й опосередкована підтримка їх Росією шляхом фінансування, надання озброєння, навчання тощо є грубим порушенням основоположних засад принципу невтручання. На відміну від законного уряду, озброєна «опозиція», незалежно від її форми, не має права на жодну іноземну підтримку. У вже неодноразово цитованому рішенні Міжнародного Суду ООН у справі Нікарагуа проти США 1986 р. вказано: «Важко уявити, що залишилося б від принципу невтручання в міжнародному праві, якщо б втручання, дозволене на прохання уряду держави, було б також дозволене на прохання опозиції» [86, с. 78].

Нахабним втручанням у внутрішні справи України є й потужна пропагандистська кампанія в російських державних ЗМІ, різноманітні вияви політичної підтримки ідей розпаду нашої держави (наприклад, відомі звернення В. Путіна «до ополчення Новоросії»). Утім підтримання сепаратистських рухів в Україні є довготривалою стратегією РФ [87], спрямованою проти правосуб'єктності нашої держави.

7. Численні приклади відкритої підтримки Російською Федерацією нині опозиційних проросійських політичних сил на кшталт Партії регіонів або КПУ й відповідна пропагандистська кампанія є грубими порушеннями обов'язку не втручатись у внутрішню політичну боротьбу в іншій державі; утримуватися від будь-яких дій чи спроб дестабілізувати або підірвати стабільність іншої держави чи будь-якого з її інститутів; утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на порушення єдності, підрив або руйнування політичного ладу інших держав; утримуватися від будь-яких наклепницьких кампаній, образливої або ворожої пропаганди з метою втручання у внутрішні справи інших держав.

8. Застосування проти України засобів економічного тиску, метою яких проголошено недопущення європейської інтеграції. У липні 2013 р. прем'єр-міністр Росії Д. Медведєв заявив про рішення не продовжувати дію квот на постачання української трубної продукції у другому півріччі [88], у серпні Росія ввела до переліку «ризикових» усіх імпортерів України, було повністю заблоковано український експорт до РФ, що супроводжувалось погрозами продовження таких дій для недопущення підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [89; 90]. 04.09.2013 р. президент Росії В. Путін указав, що укладення цієї угоди призведе до обмежувальних заходів з боку РФ [91].

У 2014 р. Росія не раз погрожувала продовжити економічний тиск. У серпні представники РФ узагалі заявили, що російська сторона зосередиться на внесенні поправок до тексту Угоди про асоціацію України з ЄС (тобто до Угоди, стороною якої вона не є) [92]. 28.08.2014 р. стало відомо про зміст «пропозицій» РФ щодо змін у трьох ключових сферах (корегування параметрів і термінів зниження Україною мит на товари з ЄС, норми технічного регулювання, уніфікація або взаємне визнання норм фітосанітарного контролю) [93]; на початку вересня Росія пригрозила негайно скасувати для України преференційний режим торгівлі, передбачений зоною вільної торгівлі СНД у разі, якщо до Угоди про асоціацію не будуть внесені зміни, які задовольняють російську владу. Як можливий «компроміс» російська сторона подала Україні та Європейському Союзу документ «Пропозиції російської сторони щодо внесення поправок до Угоди про асоціацію між ЄС і державами – членами ЄС з одного боку та Україною з іншого боку з метою мінімізації ризиків, що виникають у зв'язку з набуттям чинності зазначеною угодою» [94].

З вересня 2014 р. в межах «газової війни» РФ почала різними засобами активно перешкоджати виконанню західними сусідами нашої держави угод про реверс газу до нашої держави [95; 96; 97; 98].

19.11.2014 р. прес-секретар президента РФ Д. Песков заявив, що Росії потрібна «стовідсоткова гарантія того, що жодна держава не думає про вступ України до НАТО». Однак, за словами Д. Пескова, ніхто такої гарантії Росії так і не надав, і ця ситуація змушує Москву нервувати й уживати запобіжних заходів [99]. Очевидно, свою збройну агресію Росія вважає «запобіжними заходами», принаймні, незрозуміло, як ці тези можна тлумачити інакше.

У будь-якому випадку вказані дії є грубим порушенням обов'язків не втручатись у міжнародні відносини держави; не вчиняти погроз, спрямованих проти політичних та економічних елементів держави; при здійсненні своїх міжнародних відносин в економічній і торговій сферах утримуватися від будь-яких заходів, які можуть являти собою втручання у внутрішні або зовнішні справи іншої держави, перешкоджаючи їй тим самим вільно визначати шлях свого політичного, економічного й соціального розвитку; не застосовувати й не заохочувати застосування економічних, політичних заходів або заходів іншого характеру для примусу іншої держави підпорядкувати собі реалізацію суверенних прав або для отримання від неї будь-яких переваг; утримуватися від будь-яких дій чи спроб дестабілізувати або підірвати стабільність іншої держави.

9. Порушення кримінальних справ проти представників української влади та ув'язнення громадян України. Відкриття Слідчим комітетом Росії кримінальних справ проти голови Дніпропетровської облдержадміністрації І. Коломойського, голови МВС України А. Авакова [100], голови «Правого сектора» Д. Яроша, народних депутатів Ю. Берези, А. Левуса, І. Мосійчука [101], наказ представника В. Путіна в Чечні Р. Кадірова («глави Чеченської Республіки») «ужити вичерпних заходів для затримання і доставки в Чечню зазначених осіб» [102] і його ж погрози вбивства Д. Яроша [103], відмова Росії звільнити Н. Савченко, О. Сенцова та інших громадян України [104], хоча ПА Ради Європи у своїй резолюції від 27.01.2015 р. закликала РФ негайно звільнити всіх військовополонених, у тому числі члена українського парламенту і члена української делегації ПАРЄ Н. Савченко й інших українських громадян, яких продовжують незаконно утримувати в російських тюрмах (п. 15.11) [105, с. 4], є прикладами не лише грубих порушень низки норм міжнародного права, а й спробою тиску на українську владу.

10. Потужна антиукраїнська пропагандистська кампанія, яка систематично ведеться представниками РФ за кордоном, російськими державними та недержавними ЗМІ, є прямим і грубим порушенням обов'язку утримуватися від будь-яких наклепницьких кампаній, образливої або ворожой пропаганди з метою втручання у внутрішні справи інших держав.

11. Заяви про нібито «репресії» в Україні, які систематично лунають як від російської влади, так і від державних ЗМІ. Наприклад, у «Правовому обґрунтуванні позиції Росії щодо Криму та України» МЗС РФ, серед іншого, ідеться: «Після незаконного й насильницького захоплення влади на Україні ситуація в плані можливості реалізації права на самовизначення

в межах української держави суттєво погіршилася. Україною прокотилася війна вбивств, масових розправ, катувань, викрадень людей, нападів на журналістів і правозахисників, ув'язнення з політичних мотивів, кричущих інцидентів із явно расистським, у тому числі антиросійським і антисемітським, підтекстом, які чиняться за наказом або з мовчазної згоди влади в Києві. Серед іншого, групою осіб, щодо яких є підстави вважати, що вони контролюються незаконними владою Києва, була зроблена спроба повалення законної влади Криму» [106, с. 5].

06.05.2014 р. голова Держдуми С. Наришкін заявив, що в Україні «з вини купки політичних авантюристів» здійснюється «геноцид українського та російського народів» [107]. Наприкінці вересня 2014 р. Слідчий комітет Росії порушив кримінальну справу про «геноцид російськомовного населення на південному сході України» [108].

МЗС Росії з метою тиску на нашу державу видає періодичні збірки «фактів» («Білі книги порушень прав людини і принципу верховенства права в Україні»), які нібито свідчать про масові порушення прав людини «прозахідною» владою та «підконтрольними їй структурами», від лютого 2014 р., та «ультранационалістичними, екстремістськими й неонацистськими силами, що монополізували протестний «Євромайдан», від листопада 2013 р. [109]. Наприклад, у «Білій книзі» за листопад 2013 – березень 2014 рр. до таких «порушень» примудрились зарахувати навіть заяву директора департаменту інформаційної політики МЗС України Є. Перебийніса від 17.03.2014 р. про те, що росіяни не є корінним народом України, а отже, не мають права на самовизначення на українській території, а в нашій державі існує тільки чотири корінних народи – українці, кримські татари, караїми та кримчаки [109, с. 56–57]. Хоча подібних абсурдних звинувачень у вказаних «Білих книгах» сотні.

Отже, ці та численні інші подібні приклади свідчать про явні, грубі й систематичні порушення з боку Російської Федерації передбаченого міжнародно-правовим принципом невтручання обов'язку утримуватися від використання або спотворення питань про права людини як засобу втручання у внутрішні справи, чинення тиску або створення атмосфери недовіри та нестабільності в державах, зокрема в Україні. Така політика Російської Федерації потребує не тільки вивчення й концептуалізації з метою опрацювання схем і методів протидії в контексті вимог сучасного міжнародного права, а й відсічі та протидії не тільки з боку України, а й усього міжнародного співтовариства і визнання її як протиправної та злочинної за своєю сутністю.

Література

1. Daalder I. Beyond Preemption: Force and Legitimacy in a Changing World // Brookings Institution Press, 2007. – 190 p. – P. 142.
2. Conteh-Morgan E. International Intervention: Conflict, Economic Dislocation, and the Hegemonic Role of Dominant Actors // The international Journal of peace studies. – 2001. – Vol. 6. – Iss. 2.
3. The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty // International Development Research Centre. – 2001. – 108 p. – pp. 12–31.

4. Dubay C. A Refresher on the Principle of Non-Intervention // *International Judicial Monitor*. – Spring 2014.
5. Курс международного права : в 7 т. / под ред. Г.В. Игнатенко. – Т. 2. – М.: Наука. – 1992. – С. 131.
6. Ragsdale H., Ponomarev V. Imperial Russian foreign policy // *Cambridge University Press*. – 1993. – 458 p. – pp. 42–43.
7. Davison R. "Russian Skill and Turkish Imbecility": The Treaty of Kuchuk Kainardji Reconsidered" // *Slavic Review*. – 1976. – Vol. 35. – No. 3.
8. Lauterpacht H. International Law: Being the Collected Papers of Hersch Lauterpacht // *Cambridge University Press*. – 1977. – 600 p. – P. 286.
9. Morgenthau H. To Intervene or Not to Intervene // *Foreign Affairs*. – April 1967.
10. Herring G. From Colony to Superpower: U.S. Foreign Relations Since 1776 // *New York : Oxford University Press*. – 2008. – pp. 153–154.
11. Hershey A. The Calvo and Drago Doctrines // *The American Journal of International Law*. – 1907. – Vol. 1, No. 1. – pp. 26–45.
12. Convention respecting the Limitation of the Employment of Force for Recovery of Contract Debts 1907 // *Dutch government information and services [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <https://verdragenbank.overheid.nl/en/Verdrag/Details/003317>.
13. Anglo-French Arbitration Treaty of 1903 // *The Advocate of Peace (1894-1920)*. – 1922. – Volume 65. – pp. 198–199.
14. Arbitration Convention Between Denmark and France 1911 // *The American Journal of International Law*. – 1912. – Vol. 6, No. 2, Supplement: Official Documents. – pp. 90–92.
15. Версальский мирный договор / полный перевод с французского под редакцией Ю. Ключникова и А. Сабанина. – М. : Издание Литиздата НКВД, 1925. – С. 11.
16. Montevideo Convention on the Rights and Duties of States 1933 // *League of Nations Treaty Series*. – 1934. – vol. 165. – pp. 20–43.
17. Pope Atkins G. Encyclopedia of the Inter-American System // *Greenwood Publishing Group*. – 1997. – 561 p. – P. 15.
18. Declaration of Principles of Inter-American Solidarity and Cooperation; December 21, 1936. Report of the Delegation of the United States of America to the Inter-American Conference for the Maintenance of Peace, Buenos Aires, Argentina, December 1-23, 1936 // *Washington, U.S. Government Printing Office, 1937*. – p. 227.
19. Declaration of Lima by the Eighth International Conference of American States, December 24, 1938 / *Peace and War: United States Foreign Policy, 1931-1941* // *Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1943*. – pp. 438–439.
20. Charter of the United Nations and the International Court of Justice // *San Francisco: United Nations*. – 1945. – 55 p. – P. 3.
21. Лукашук И. Международное право. Общая часть : [учеб. для студ. юрид. фак. и вузов] / И. Лукашук : Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – С. 161.
22. Higgins R. Self-Determination and Secession in J. Dahlitz (ed.) *Secession and International Law* // *New York, 2003*. – pp. 21, 23.
23. Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples. Adopted by General Assembly resolution 1514 (XV) of 14 December 1960 // *United Nations*. – A/RES/60/119. – 1960. – 4 p.
24. Declaration on the Inadmissibility of Intervention in the Domestic Affairs of States and the Protection of Their Independence and Sovereignty. Resolution adopted by the General Assembly 2131 (XX) of 21 December 1965 // *United Nations*. – A/RES/20/2131. – 1965. – 2 p.
25. R auschnig D., Wiesbrock K., Lailach M. Key Resolutions of the United Nations General Assembly 1946-1996 // *CUP Archive, 1997*. – 600 p. – P. 27.
26. The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States in accordance with the Charter of the United Nations 1970 // *UN official site [Електронний ресурс]*. – Режим доступу : <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/dpilfrscun/dpilfrscun.html>.
27. The Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States. Resolution adopted by the General Assembly 36/103 of 9 December 1981 // *United Nations*. – A/RES/36/103. – 1982. – 4 p.

28. Sohn L. International organization and integration: annotated basic documents of international organizations and arrangements // Martinus Nijhoff Publishers, 1986. – pp. 314–315.
29. Resolution 1189 (1998). Adopted by the Security Council at its 3915th meeting, on 13 August 1998 // United Nations. – S/RES/1189. – 1998. – 2 p.
30. Resolution 1269 (1998). Adopted by the Security Council at its 4053th meeting, on 19 October 1999 // United Nations. – S/RES/1269. – 1999. – 3 p.
31. Resolution 1368 (2001). Adopted by the Security Council at its 4370th meeting, on 12 September 2001 // United Nations. – S/RES/1368. – 2001. – 3 p.
32. Resolution 1373 (2001). Adopted by the Security Council at its 4385th meeting, on 28 September 2001 // United Nations. – S/RES/1373. – 2001. – 3 p.
33. Resolution 1377 (2001). Adopted by the Security Council at its 4413th meeting, on 12 November 2001 // United Nations. – S/RES/1377. – 2001. – 2 p.
34. Resolution 2178 (2014). Adopted by the Security Council at its 7272th meeting, on 18 September 2014 // United Nations. – S/RES/2178. – 2014. – 10 p.
35. Conference on Security and Co-operation in Europe 1975. Final Act // CSCE. – 1975. – P. 7.
36. Charter of the Organization of African Unity // United Nations Treaty Series. – № 479. – P. 39.
37. The Constitutive Act // African Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.au.int/en/sites/default/files/Constitutive_Act_en_0.htm.
38. Charter of the Organisation of the Islamic Conference // Organisation of the Islamic Conference. – 1973. – P. 5.
39. Islamabad Declaration. Adopted by the Islamic Conference at the extraordinary session of the Islamic Summit, held in Islamabad on 23 March 1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/794A35F3B009DF19802564B2003862DF>
40. South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC) Charter // South Asian Association for Regional Cooperation official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.saarc-sec.org/SAARC-Charter/5/>.
41. ASEAN Charter // ASEAN official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.asean.org/archive/publications/ASEAN-Charter.pdf>.
42. Charter of the Organization of American States // Organization of American States official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.oas.org/dil/treaties_A-41_Charter_of_the_Organization_of_American_States.htm.
43. Wood M. Non-Intervention Principle in Contemporary International Law: Non-Interference in a State's Internal Affairs Used To Be a Rule of International Law: Is It Still? // Chatham House. – 2007. – 8 p. – P. 3.
44. Kaye S. International Straits: Still a Matter of Contention? / Bannelier K., Christakis T., Heathcote S. The ICJ and the Evolution of International Law: The Enduring Impact of the Corfu Channel Case. London: Routledge. – 2012. – pp. 149–163.
45. Morrison F. Legal Issues in The Nicaragua Opinion // American Journal of International Law. – 1987. – №81 (1). – pp. 160–166.
46. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment // I.C.J. Reports. – 2005. – P. 168.
47. Resolution “The Principle of Non-Intervention in Civil Wars” // Institut de Droit International. Session of Wiesbaden. – 1975. – 3 p.
48. Cutler R. The Right to Intervene // Foreign Affairs. – Fall 1985.
49. Довгань В. Принцип невтручання у внутрішні справи держави / В. Довгань // Вісник центру «Молода дипломатія». – 1999. – № 3 (17).
50. Resolution “The Determination of the «Reserved Domain” and its “Effects” // Institut de Droit International. Session of Aix-en-Provence. – 1954. – 6 p.
51. Dann Ph. The Law of Development Cooperation: A Comparative Analysis of the World Bank, the EU and Germany // Cambridge University Press. – 2013. – 604 p. – P. 254.
52. Shaw M. International Law // Cambridge University Press. – 2014. – P. 832.
53. Черниченко С.В. Международное право: современные теоретические проблемы / С.В. Черниченко. – М., 1993. – С. 152.
54. Толстых В. Курс международного права : [учебник] / В. Толстых. – М. : Wolters Kluwer Russia, 2009. – 1031 с. – С. 139.

55. *Military and Paramilitary Activities in und against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment* // I.C.J. Reports. – 1986. – P. 106.
56. Davis M. *International Intervention in the Post-Cold War World: Moral Responsibility and Power Politics* // M.E. Sharpe, 2004. – 332 p. – P. 110.
57. Хименес де Аречага Э. *Современное международное право* / Э. де Аречага Хименес. – М. : Прогресс, 1983. – 480 с. – С. 176.
58. Lauterpacht H. *International Law and Human Rights* // London: Stevens, 1950. – P. 167.
59. *United Nations Security Council Resolution 678 (1990)* // United Nations. – S/RES/678. – 1990. – 3 p.
60. Luban D. *Just War and Human Rights* / C. Beitz et. al. (eds.) *International Ethics* // New Jersey : Princeton University Press. – 1985. – P. 199.
61. Hinsley F. *Sovereignty* // Cambridge University Press. – 1986. – 268 p. – P. 27.
62. Vincent J. *Non-Intervention and International Order* // Princeton University Press. – 1974. – P. 15.
63. Jennings R., Watts A. *Oppenheim's International Law*. – 9th edn. // London. – 1992. – P. 428.
64. Shen J. *The Non-Intervention Principle And Humanitarian Interventions Under International Law* // *International Legal Theory*. – Spring 2001. – №1. – P. 7.
65. *Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961* // United Nations Treaty Series. – Vol. 500. – P. 95.
66. Denza E. *Diplomatic Law: A Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations* // Clarendon Press, Oxford. – 1998. – 2nd edition. – P. 210-211.
67. *Document of the Moscow Meeting of the Conference on the Human Dimension of the CSCE* // CSCE. – 1991. – 24 p. – P. 3.
68. *The Declaration on the Inadmissibility of Intervention and Interference in the Internal Affairs of States. Resolution adopted by the General Assembly 36/103 of 9 December 1981* // United Nations. – A/RES/36/103. – 1982. – P. 3.
69. Shauki N., Cox M. *Negotiating Sovereignty and Human Rights: Actors and Issues in Contemporary Human Rights Politics* // Ashgate. – 2009. – P. 83.
70. Bellamy A. *Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit* // *Ethics & International Affairs*. – June 2006. – Vol. 20. – pp 143-169.
71. *Угода про створення Співдружності Незалежних Держав від 08.12.1991 р.* // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1992. – № 1. – С. 290.
72. *Алма-Атинська декларація від 21.12.1991 р.* // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1992. – № 1. – С. 312.
73. *Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05.12.1994 р.* // Офіційний вісник України. – 2007. – № 13. – С. 123.
74. *Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31.05.1997 р.* // Офіційний вісник України. – 1999. – № 20. – С. 518.
75. *Постановление Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации «Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины» от 01.03.2014 г. № 48-СФ г.* // Российская газета. – 5.03.2014.
76. *Правовые обоснования позиции России по Крыму и Украине* // МИД России. – 2014. – С. 4.
77. Путин В.: «За спиной сил самообороны Крыма корректно действовали российские военные» // Сообщение ТАСС. – 17.04.2014.
78. *Lavrov: If West accepts coup-appointed Kiev govt, it must accept a Russian Crimea* // Russia Today. – 30.03.2014.
79. *Правовые обоснования позиции России по Крыму и Украине* // МИД России. – 2014. – 18 с.
80. *Зубов М. Зачем «Беркут» стягивается в Крым? И чем там занимается делегация Государственной Думы* / М. Зубов // Московский комсомолец. – 26.02.2014.
81. *Как российские СМИ поощряли сепаратизм в Крыму* // Media Sapiens [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/kak_rossiyskie_smi_pooschryali_separatizm_v_krymu/.
82. *Медведев назвал признание новых властей Украины «аберрацией сознания»* // Forbes. – 24.02.2014.

83. Путин В.: «Рада отчасти легитимна, Турчинов – нет» // Сообщение РИА Новости Украина. – 4.03.2014.
84. Путин В.: «На Украине произошел антиконституционный переворот и вооруженный захват власти» // Сообщение ТАСС. – 17.04.2014.
85. Медведев Д.: «В Украине есть угроза жизни граждан России» // Крымская газета. – 24.02.2014.
86. Military and Paramilitary Activities in und against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America). Merits, Judgment // I.C.J. Reports. – 1986. – P. 78.
87. Вагнер А. Сепаратизм на Украине: история болезни / А. Вагнер // Радио «Свобода». – 16.06.2014.
88. Квоты вылетели в трубу // Коммерсантъ Украина. – № 118 (1821). – 17.07.2013.
89. Росія готується посилити митний контроль для України у разі асоціації з ЄС // Повідомлення УНІАН. – 18.08.2013.
90. В посольстве РФ считают ситуацию с украинскими товарами репетицией по усилению контроля со стороны России в случае подписания Соглашения об ассоциации с ЕС // Сообщение «Интерфакс-Украина». – 29.08.2013.
91. Путін боїться напливу українських товарів у РФ // Повідомлення УНІАН. – 04.09.2013.
92. Российская сторона постарается договориться о внесении поправок в текст Соглашения об ассоциации Украины с ЕС // Зеркало недели. – 27.08.2014.
93. Россия хочет поправить соглашение об ассоциации Украины с ЕС / [М. Товкайло, М. Папченко, М. Лютова, П. Козлов // Ведомости. – 28.08.2014.
94. Предложения российской стороны по внесению поправок в Соглашение об ассоциации между ЕС и государствами-членами ЕС с одной стороны и Украиной с другой стороны в целях минимизации рисков, возникающих от вступления в силу указанного соглашения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zn.ua/static/file/russian_proposal.pdf.
95. Российскому «Газпрому» удалось повысить цены на газ для Венгрии и сделать венгерский реверс невыгодным для Украины // Независимая информационная линия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://infoline.ua/economics/energetika/Rossiyskomu-Gazpromu-udalos-povysit-ceny-na-gaz-dlya-Vengrii-i-sdelat-vengerskiy-revers-nevygodnym-dlya-Ukrainy---glava-Ukrtransgaza-11703.html>.
96. Інтерв'ю голови правління компанії «Нафтогаз України» А. Коболева // Нафтогаз України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/67AA622EEBD1F249C2257D5400277B38?OpenDocument&year=2014&month=09&nt=%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8&>.
97. Hungary suspends gas supplies to Ukraine under pressure from Moscow // The Guardian. – 26.09.2014.
98. Россия уже открыто угрожает Европе отключением газа из-за помощи Украине // Сообщение УНІАН. – 25.09.2014.
99. Песков: РФ нужна гарантия, что Украина не вступит в НАТО // Сообщение Русской службы ВВС. – 19.11.2014.
100. В России возбуждены уголовные дела против Авакова и Коломойского // Зеркало недели. – 18.06.2014.
101. СКР России возбудил дело в отношении украинских депутатов Березы, Левуса и Мосийчука // Сообщение «Интерфакс-Украина». – 6.12.2014.
102. Кадыров приказал доставить в Чечню и завести уголовные дела на Березу, Левуса и Мосийчука // Зеркало недели. – 6.12.2014.
103. Райбман Н. В России возбудили уголовное дело против Дмитрия Яроша / Н. Райбман // Ведомости. – 3.03.2014.
104. Просвирова О. Россию оспорили в ПАСЕ / О. Просвирова // Новая газета. – 26.01.2015.
105. Parliamentary Assembly Resolution 2028 (2015) The humanitarian situation of Ukrainian refugees and displaced persons // Council of Europe. – 2015. – 5 p. – P. 4.
106. Правовые обоснования позиции России по Крыму и Украине // МИД России. – 2014. – С. 5.
107. Нарышкин: «События на Украине – геноцид русского и украинского народов» // Сообщение РИА Новости. – 6.05.2014.
108. СКР заявил о геноциде русских на Украине // Русская служба ВВС. – 29.09.2014.

109. Беляя книга нарушений прав человека и принципа верховенства права на Украине (ноябрь 2013 – март 2014 гг.) // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – 2014. – С. 56–57.

А н о т а ц і я

Задорожний О. В. Порухення Російською Федерацією у 2014–2015 роках принципу невтручання у внутрішні справи держав стосовно України. – Стаття.

У статті проаналізовано процес становлення й розвитку принципу невтручання у внутрішні справи держави, а також нормативний зміст цього принципу. Крім того, досліджено питання відповідності дій Російської Федерації принципу невтручання у внутрішні справи держави, надано міжнародно-правову оцінку таким діям як грубому порушенню принципу невтручання у внутрішні справи держав.

Ключові слова: невтручання у внутрішні справи, агресія, суверенітет.

А н н о т а ц и я

Задорожний А. В. Нарушение Российской Федерацией в 2014–2015 годах принципа невмешательства во внутренние дела государств в отношении Украины. – Статья.

В статье осуществлен анализ процесса становления и развития принципа невмешательства во внутренние дела государства, а также нормативное содержание данного принципа. Кроме того, исследованы вопросы соответствия действий Российской Федерации принципу невмешательства во внутренние дела государства, предоставлена международно-правовая оценка таким действиям как грубого нарушения принципа невмешательства во внутренние дела государств.

Ключевые слова: невмешательство во внутренние дела, агрессия, суверенитет.

S u m m a r y

Zadorozhnyi A. V. Violation by the Russian Federation in 2014-2015 of the principle of non-interference in the internal affairs of States in respect of Ukraine. – Article.

The author analyses the process of formation and development of the principle of non-interference in the internal affairs of States. Also, the normative content of the principle was given. In addition, the issues of the Russian Federation actions compliance to the principle of non-interference in the internal affairs of the state were examined, and the international legal assessment of such actions was given as a gross violation of the said principle.

Key words: non-interference in internal affairs, aggression, sovereignty.